

Pentateuch: Ils tschun cudischs de Moses : problems e tematicas el context de lur scrutatziun

Autor(en): **Derungs, Ursicin G.G.**

Objektyp: **Article**

Zeitschrift: **Igl Ischi : organ della Romania (Societat de Students Romontschs)**

Band (Jahr): **67 (1982)**

Heft 19

PDF erstellt am: **20.07.2024**

Persistenter Link: <https://doi.org/10.5169/seals-881505>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern.

Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden.

Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

Pentateuh: Ils tschun cudischs de Moses

Problems e tematicas el context de lur scrutaziun

da Ursicin G.G. Derungs

Enten presentar in pèr cudischs dil Vegl Testament po il scribent romontsch sursilvan e catolic sesentir sco il scolast de senudar che dat instrucziun e plaida dils beneficis dell'aua avon in bassin vit, ni quasi vit. Cun auters plaids: Il Pentateuh (tschun cudischs de Moses) romontsch sursilvan accessibels a tuts exista buc, ed ins queta ch'ei existi leutier era buca il basegns. Ed aschia ris-chein nus cheu d'articular problems ch'il lectur digl Ischi semestril ha buc. Mo forsa ei ual quei il problem. Beinduras po ei esser saluteivel da crear problems leu nua che lur assenza ei simtom de malsogna. Diltut el vit stuein nus buca plidar. La finala dat ei biblas tudestgas e, buca d'emblidar, la Bibla Pintga, la Bibla per Scola e Pievel e las lecziuns ord il Veder Testament legidas dumengia per dumengia en baselgia. E leu, en scola ed en baselgia, pon problems che quels cudischs schi singulars tschentan, vegnir a strada. Forsa sefan zatgeinins en della distanza denter bibla e catechissem e sedamondan, daco quei che seigi per nus plaid de Diu seigi en sesez schi jester, con lunsch che quei plaid seigi e sappi esser normativs, con lunsch ch'ins sappi e stoppi «crer» allas historias per exempel della scaffiziun dil mund, allas miraclas sper la Mar Cotschna e sper il Sinai ed aschia vinavon. Problems avunda, memia biars per esser tractai en in cuort artechel, e tuttina buca problems academics e d'avonz per quels ch'acceptan cun lur Baselgia las veglias scartiras sco Sontga Scartira, vul dir sco document digl agir de Diu ella historia entras l'elecziun d'in pievel e la vegnida d'in spindrader, e consequentamein sco messadi digl agir de Diu *uss*.

I. In pèr problems fundamentals e propostas de sligiazion

1. *Lectura della bibla*

Il lectur vegn a sefar en che nus stuein plidar d'entgins problems generals della lectura biblica per insumma saver plidar raschuneivlamein dil Pentateuh. Leutier dat ei plirs motivs. Primo: Il Pentateuh ha en bia risguards

valeta exemplarica era per autras parts della bibla. Pliras metodos della scrutaziun biblica, dell'exegesa, ein vegnidas sviluppadas en contact cul Pentateuh, mo han tuttina valur generala. Nus savein buca far cunmeins che de plidar dellas letgas e marletgas de quellas metodos, de lur recepziun e refusaziun. Mo lu seprofileschan ils problems della lectura dil Pentateuh endretg. Secundo: Bia tematicas dil Pentateuh (p.ex. creaziun, alianza, lescha, reginavel eav.) fundeschan la tematica biblica in summa. En quei connex stuein nus in summa dir enzatgei evident, che vegn denton tuttina ignorau:

La Bibla ei buc in cudisch, ella ei ina biblioteca scretta en treis lungatgs (hebraic, aramaic e grec), carschida buca enteifer cuort temps, mobein egl interval de buca meins che melli onns! Ed enteifer ils singuls cudischs dat ei tradiziuns screttas ed orolas carschidas, modificadas, currigidas, adattadas puspei sur liungs intervals ora, e pér lu cristallisadas en in «cudisch». E la finala ei pér alla fin de quels liungs process igl entir vegnius acceptaus sco *sontga* scartira, igl emprem il Veder Testament, pli tard, bia pli tard las scartiras dil Niev Testament. La bibla ei pia tut auter ch'in fenomen sempel e homogen. Sche nus schein ch'ella seigi Plaid de Diu, lu eis ei buca fatg cun quei. Ella sto daventar plaid de Diu *per nus*, e quei ei buca pusseivel senza lectura, studi, meditaziun e schientscha de sia atgnadad sco plaid human, sco litteratura.

2. Tgei ei il Pentateuh?

Ils emprems tschun dils curontasis cudischs dil Veder Testament, buca en lur successiun cronologica, mobein sco els stattan uss el Vegl Testament, era numnai ils tschun cudischs de Moses ein: Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri, Deuteronomium, tier ils Gadius la Tora (lescha, ni directiva).

Quei davos num, Tora, muossa ch'ins capeva quellas scartiras sco unitad, partgida si ord motivs practics sin tschun (*penta*) etuis (*teuhos*), mintgin cun sia rolla pergameina. Demai ch'era il sisavel cudisch, quel de *Josue*, ei elaboraus sin fundament dellas medemas fontaunas plaidan ins era dil Hexateuh (hex = sis) eav. Cheu serestrenschin nus sin ina mudesta presentaziun dils tschun cudischs de Moses.

3. Problems de lectura dil Pentateuh

Ei setracta pia directamein buca de problems dil Pentateuh, mobein della *lectura* dil Pentateuh. Lectura ei in act dialogic che sefa denter dus pols: il cudisch ed il lectur. Problems de lectura san pia sedar ton neu dad in

sco da l'auter pol. Milsanavon ei il lectur buca mo igl individi cun ses problems, mobein member d'ina societad e cultura, per exempel la cultura catolica sursilvana. E quei context cultural sa crear problems de lectura dil Pentateuh. Lein prender en egl in pol suenter l'auter.

a. Il lectur. Co san ins individualisar sias difficultads ch'el ha buca ton sco singul, mobein sco representant d'ina cultura? Forsa cun tschentar la damonda: Tgei spetga il cumin lectur sursilvan catolic d'in cudisch che sedat ora per bibla ni per Plaid de Diu? E daco spetga el quei? Ni cun auters plaid: Tgei contribuescha tier ina societad ad ina certa pre-capientscha de texts «sogns» (pre-capientscha che sa sbuccar en malcapientscha ni nuncapientscha)? Quellas damondas meritassen in examen sociologic approfondiu ed accurat. Nossas rispostas ein sulettamein in pèr exempels sco els han plaz en quella rama.

Il lectur cumin spetga dalla bibla ch'ella seigi *verdeivla*. Mo il criteri de verdeivladad dependa puspei dal subject en damonda e sia cultura. Sche nus *legin* pia che Dieus hagi fatg igl empren carstgaun ord arschella, mo *savein* ch'el descenda dals animals, lu nescha in problem de lectura dal pol «lectur» e da sia concepziun de verdeivladad.

Il lectur cumin spetga dalla bibla *edificaziun morala*. Sch'el legia che umens sogns dian manzognas, rumpan la lèt, mazzan ni fan mazzar, ch'ils patriarcs han pliras dunnas, repudieschan crudeivlamein dunnauns minuras e ch'ils texts relatan da quei senza sproposit; ni sch'il lectur vesa che la bibla resda senza retenientschas d'incests, de prostituziun ed en general de fatgs sexuals, lu po el forsa scurlar il tgau e buca saver tgei crer. Sia pre-capientscha de tals fatgs morals e della moda co ins resda surlunder scaffescha in problem de lectura. Il lectur cumin spetga dalla bibla ch'ella seigi *logica*, scretta sco en in tratg, pia de capir dapertut tuttina. Mo lu sefa el en ch'ella di duas ga il medem, ch'ella fa segls, ch'ella plaida d'enzatgei, interrumpa il fil e tuorna puspei anavos. Rutta-diras, cusadiras, scrottas, gie schizun cuntradiziuns dattan in maletg che metta en embaraz il schit lectur catolic che spetga che tut vegni in suenter l'auter ed en uorden, cun logica e clarezia. Ual en quels cass s'entaupan ses problems denton cun problems dil pol objectiv (il cudisch biblic) dils quals nus plidein pli tard.

Il lectur cumin spetga dalla bibla ch'ella seigi in cudisch sco *curdaus giu da tschiel*, secrets en letteras d'aur, cun las caussas valeivlas per adina, cun valurs eternas, verdads nunvargheivlas. Mo ina lectura pli attenta fa veser ch'era ils cudischs sogns documenteschan posiziuns relativas, schizun interessadas, tut tenor la situaziun ella quala els plaidan.

Il lectur cumin ei scolaus religiosamein *dal catechissem* che splauna schuber e bein las malulivadads della bibla. Il cartechissem ei sempels e simplificonts. La bibla se presenta denton buca «cun las caultschas en faulda». Ella ei varionta, gruvia, rispunda a situaziuns e temps ch'han magari pauc de far in cun l'auter. Il catechissem dat normalmein mo *ina* risposta, la bibla dat *bia* rispostas, magari fetg occasionalas, p.ex. silla damonda tgi che Jesus seigi, acceptond e discussiunond era rispostas meins perfetgas che corrispundan aunc ad in stadi meins sviluppuau della cardientscha. Nossa cultura religiosa ei denton catechistica, e quei ei buca adina levgera per la lectura della bibla.

b. Il Pentateuh. El engreviescha la lectura cun ses problems. In pèr crutschs classics:

Exempel per ina ruttadira (e cusadira) cun la munconza de «logica» che seresulta ordlunder. Genesis 1,1-2, 4a vegn legius avon ella liturgia della notg pascala. Dieus scaffescha il mund en sis dis. Punct culminont: Il sisavel di scaffescha el il carstgaun tenor sia semeglia, um e dunna, e surdat a lur responsablada il mund schend: «Seigies fritgeivels, semultiplichei, empleni la tiara e fagei ella subdita.» – Genesis 2,4b entscheiva aschia: «Il di che Jahve Diu ha fatg tschiel e tiara, deva ei aunc buca cagliom ed jarvas silla campagna eav . . .» Quei ei ina nova sceneria. Il carstgaun ei aunc buca scaffius (malgrad ch'ins legia in pèr lingias pli baul ch'el seigi scaffius). Il maletg pil «mund» primordial che stat per il «chaos» ni semplamein per il *nuot* (per «quei» che fuva avon ch'enzatgei fussi) ei cheu buca pli las *auas*, mobein il *desiert*. Il carstgaun vegn scaffius igl emprem e buca il davos. Leutier vegn che la bibla plaida buca pli semplamein de Diu (= Elohim), mobein de «Jahve Diu». Ina casualitad? – Pil pli ein ins ius sur quella ruttadira ora ed ha priu quei niev capetel culla descripziun dil paradis, la curdada eav. sco illustraziun populara dil «sisavel di». Quei schema d'interpretaziun ei p.ex. presupponius senz'auter ella «Schöpfung» de Haydn. –

Savens ein ruttadiras cumbinadas cun *repetiziuns* (e consequentamein cun presentaziun senza connex). Exempel: Ella Genesis 4,26 vegn detg ded Adam ch'el vevi in feagl cun num Set e quel in feagl cun num Enosch, igl emprem ch'hagi invocau il num de Jahve. Immediat suenter denton entscheiva la historia ded Adam danovamein (5,1) e cun quella vegn la naschientscha de Set puspei raquintada (5,3), quella ga senza allegar il num de Jahve. – Quei che pertucca il num de Jahve aunc il suandont: Il secund cudisch de Moses (Exodus 3,14 s) raquenta della revelaziun dil num de Diu «Jahve» a Moses. Quei text presuppona pia ch'il num de

Jahve eri avon aunc buca enconuschents! Daco lu la notizia che Enosch, il beadi d'Adam hagi per l'emprema gada invocau quei num? «Confusiun» casuala?

Repetiziuns san ins observar tier la historia dil *diluvi*. Duas ga dat Dieus il camond a Noe ded ir ell'arca (6,18 ss e 7,1 ss) e de prender cun el ils animals, in pèr de mintga sort (6,9) ni, tenor tschella versiun, siat pèra dils animals purs ed in pèr dils animals impurs (7,2). Duas ga vegn relatau che Noe seigi effectivamein ius ell'arca (7,7 ed en in niev context 7,13) e ch'el hagi priu cun el (mo) in pèr per sort (7,15).

Il lectur sa sez ir suenter talas dublettas. Duas gadas raquenta la Genesis dell'expulsiun de Hagar (la fumitgasa de Sara, che quella haveva dau ad Abraham per dunna per ch'el hagi figlialonza silmeins cun quella), numnadamein els capetels 16 (cul num de Jahve) e 21. Duas gadas la vocaziun de Moses (Ex 3 e 6), duas ga la miracla della manna e dellas quacras (Ex 16 e Num 11) ed aschia vinavon. – Nus lein sefermar cheu. Auters problems vegnan allegai cu nus entrein ella tematica dil Pentateuh. – Ussa lein nus cuortamein mirar tgei ch'ins ha proponiu per sligiar ils nuvs litterars dil Pentateuh e tgei consequenzas che quei po haver per sia lectura ed interpretaziun.

4. *Sligiazions proponidas per in pèr problems litterars*

Las observaziuns exemplificadas sura han ins fatg pli u meins cunscientamein da vegl enneu. Mo ils instruments per vegnir a frida cuntut ha pér la metoda historica-critica purtau. Siu origin va anavos el temps humanistic nua ch'ins ha empriu de veser texts sco documents historics che ston vegnir restitui a *lur* temps e capi da leu ano. Critica historica vul dir schientscha dil vargau sco tal. Pér lu san ins esser gests viers in text e buca far ad el pretensiuns allas qualas el sa buca satisfacer. Quei principi general de critica ei vegnius slargiaus al Pentateuh, oravontut naven dil 17/18avel tschentaner ed ha purtau – suenter bia vias puleinas – ad in impurtont tierm, buca casualmein el 19avel tschentaner, il tschentaner classic della scrutaziun historica e della schientscha evoluzionistica. Quei tierm ei ligiaus cul num de *J. Wellhausen* (1844–1918). Nus stuein schar stgisar cun indicar ses principis. Da scrutaziuns anteriuras accepta el la hipotesa ch'il Pentateuh se basi essenzialmein sin *quater fontaunas* ni documents. Quels reflecteschan tenor siu meini divers stadis dil svilup dellas instituziuns religiusas e della lescha d'Israel, ed ein pli tard vegni «cusi» ensemen ad in sulet tessiu, il Pentateuh. Ord quei motiv las

cusadiras, las dublettas, las diversitads en stil e teologia e per exempel dil num de Diu. –

Las quater fontaunas en successiun cronologica: Igl Jahvist, numnaus aschia perquei ch'el drova il num de Jahve per Diu (9avel secul a. Cr. Segn: *J*), igl Elohist (Elohim il num per Diu. 8avel secul a. Cr. Segn: *E*). Omisduas buglidas ensemen egl *Jehovist*. Pli tard fuss il Deuteronomium vegnius vitier (7avel secul a. Cr. Segn: *D*). E la finala il Cudisch Sacerdotal (Priestercodex, 6/5avel secul a. Cr. Segn: *P*). Entuorn 400 hagi in redactur sacerdotal fusiunau ils documents anteriurs cul Cudisch Sacerdotal, e dal temps d'Alexander il Grond, entuorn 330, seigi il Pentateuh vegnius consideraus sco canonicus. – Quei fuss en moda fetg simplificada la teoria dellas fontaunas (senza entrar en siu horizont filosofic ed en las consequenzas teologicas cumbinadas cun tala teoria, mo da distinguer da quella). Cun pli u meins grondas midadas (p.ex. partenent la dataziun) ei quella teoria secumprovada entochen oz. En quella visiun sa Moses secapescha buca esser igl autur dil Pentateuh. Sin el pon forsa entginas tradiziuns ir anavos ch'ein pli tard secristallisadas en certas parts dil P. Tuttina ei quei stau mo l'entschatta. Quellas hipotesas ein aunc vegnidas sviluppadas (p.ex. cun distinguer differents dutgs della medema fontauna, J_1 J_2 eav. eav.), cumbattidas ed enrihidas considerablamein entras niev material archeologic e novas metodos della critica litterara.

Lein dar in'egliada sil davos punct. La *historia cumpareglionta dellas religiuns* ha mess ella glisch interessantas parallelas denter la bibla e las religiuns. P.ex. anflan ins quasi dapertut il mitologem della scaffiziun dil carstgaun ord arschella, dil diluvi e d'in carstgaun ch'ha pudiu mitschar dall'aua gronda eav. Duess quella constataziun prender dalla bibla siu character surnatural de revelaziun particulara? Quei fuss ina conclusiun ughegiada che corrispundess buca allas premissas. Las premissas dian mo ch'era la revelaziun e ses documents stettien ella historia.

L'archeologia palestinesa ha purtau alla glisch material giuridic (p.ex. il schinumnau Codex Hammurapi, ina petga-crap cun scalpriu en la collecziun de leschas fatgas dal retg de Babilon Hammurapi ca. 1790) che stat en evidenta vischinonza de certas leschas dil P (senza ch'ins sappi pretender ina dependenza directa). Medemamein ston ins considerar las leschas hetiticas ed assiricas scuvretgas pli tard e che muossan che la lescha de Moses ei buca en tut schi esclusiva sco ins pudess far valer sin fundament d'ina stretga teologia de revelaziun. Quei material ha clamau en memoria l'impurtonza dil Pentateuh sco *lescha* e buca mo sco *historia* d'Israel, era sche ual la cumbinaziun de legislaziun e historia ei ina particularitad dil Pentateuh: Dieus ha buca mo eligiu Moses sco legisla-

tur (sco quei ei il cass tier Hammurapi), mobein in pievel ch'el diregia scaffend aschia il spazi della historia sontga.

Il material archeologic e historic ha cumpletau la metoda dell'analisa litterara ch'era persula buca ferma avunda per arver ils scazis dil Pentateuh. El medem temps han quellas scopertas denton era enrihiu la metoda della critica litterara sezza. Pertgei in dils resultats historics sezs ei *l'atgnadad della litteratura semitica ed ils genres litterars* ch'ella drova, il stil ni la moda co ella s'exprima, tut caussas essenzialas per la dretga capientscha de quels texts biblics. Cuort e bien: L'analisa litterara sco metoda exegetica ei sesviluppada alla schinumada «*formgeschichtliche Methode*» (fM). Quella distingua ella bibla (sco en scadina autra litteratura) divers *genres litterars*, structuradas ni unitads che dattan pér liug e «lungatg» a plaid e construcziuns, p.ex. il himni, la semeglia, la lamentaschun, la protesta, la genealogia eav. Ensemen cul gener litterar sez releva la «fM» lur premissas e contexts culturals, religios e socials, lur origin e diever («Sitz im Leben»), lur stereotipas che fan ch'il gener litterar sesustrai per gronds tschancuns all'individualidad dil scribent.

P.ex. en ina gasetta: In artechel de funs ei in auter gener litterar ch'ina notizia de ballapei. Ils commentaris de schabetgs culturals zatgei auter ch'il roman dil feuilleton ni la poesia occasiunala. In raquent fantastic ha autras leschas ch'il tractat historic, il siemi e la praula in'otra logica ch'il cudisch de dretg civil. *Enconuscher e respectar ils genres litterars ei la lescha pli elementara d'ina lectura gesta ed intelligente*. Quellas reglas essenzialas de lectura valan era per la lectura della bibla. La fM ha clamau en memoria cun tutta detschartadad che la bibla ei litteratura e ch'ella sa buca vegnir legida sco cudisch sogn ordeifer las reglas generalas de litteratura. Ella pretenda pia buca mo il respect dil cartent, mobein era quel della gesta lectura, d'ina lectura che fa buca dir ella caussas ch'ella sa e vul buca dir duvrond quels e buca auters genres litterars. Quei tonpli ch'ella cuntegn texts fetg vegls, cunzun il Pentateuh, carschi en in'auter mund cun autras modas de patertgar e dir. Quels principis ha in text buca meins autoritativ che l'enciclica papala «Divino afflante Spiritu» dils 30 de settember 1943 mess en evidenza!

Exempels: Sch'il Pentateuh plaيدا della scaffiziun dil mund e dil cartstgaun lu fa el quei ella mentalidad orientala d'avon 2500–3000 onns. Era sch'il gener litterar de Gen 1 ei buca fatgs ô diltut, eis ei cert ch'igl ei *buc* il gener litterar dil tractat scientific de nos dis. Ei fuss dil tuttafatg inadequat e ridicul de metter la scienza en contrast culs raquens biblics, ni de vuler insister sco cartent cun dir che Dieus hagi fatg il mund en sis dis, la bibla ditgi ei. Il punct ei ual cheu: La bibla *di buca* ei, era sch'ella

scriva ei! Ella savess dil rest gnanc *dir* ei sco asserziun scientifica. La scienza existeva lu in summa buc aunc . . . Ella *scriva* ei en fuorma de himnus cul maletg dils sis dis per *dir* autras caussas, p.ex. che *Dieus* hagi scaffiu il mund e – sco text sacerdotal – per fundar l'instituziun e la sanctificaziun dil sabat. Ch'ei setracta cheu d'in maletg, d'in gener litterar different dal tractat interessaus scientificamein, semuossa dal fatg ch'il Pentateuh fa suandar il raquent della scaffiziun ual aunc inaga, en in *auter gener litterar*, nua ch'ins plaيدا buca pli dils sis dis, ni della spartgida dellas auas, mobein drova auters maletgs: il desiart, il curtgin («paradis») il pumer, la siarp, il magliar dal pum, modellar igl um ord arschella, la dunna ord la costa digl um eav. eav. Quels raquens san in summa vegnir valutai e legi adequatamein, pia era tenor il pugn de vesta dil cartent, mo sch'els vegnan legi sco poesia el vast senn dil plaid. Vuler far orda quei rapports historics ni schizun protocols cunterdi al bien gust e corrispunda leutier aunc buca a quei tip de litteratura e dil rest era buca alla nova ductrina della baselgia.

5. Reacziuns della Baselia

Nus havein citau «Divino afflante Spiritu» dils 1943 ch'ha fixau in tiern impurtont pigl exeget catolic ed animau el de scrutar tenor las novas metodos. Mo per amur della verdad e per capir la purtada dellas metodos modernas dell'exegesa stuein nus dir ch'igl ei buca adina stau aschia. Mo sche nus capin las difficultads historicas dils davos tschien onns savein nus forsa era capir *nossas* difficultads.

La teoria dellas fontaunas dil Pentateuh (resp. Hexateuh) ei vegnida cumbattida aspramein. Savens ei la Cumissiun biblica papala, fundada ils 30 d'oct. 1902, stada igl instrument leutier. Ins temeva denter auter per «l'autenticidad mosaica» dil Pentateuh. Mo davostier steva aunc depli. La Baselia era confruntada culs capocurrents dil 19avel tschentaner ed era pauc preparada leutier: il historicissem ed igl evoluziunissem. En stretg ligiom cul historicissem eran las metodos della scrutaziun critica della bibla vegnidadas svilupadas, ed era en stretg contact cul patertgar evoluziunistic: Tuts fenomens historics, era fenomens biblics, san vegnir explicai ord lur *svilup* (= evoluziun), pia *buca* ord igl agir de Diu ella historia, numnaus *revelaziun*, aschia tunava la nova ductrina. Quella davosa consequenza (che sclauda la revelaziun divina) era polemica e dil rest nunnecessaria. Ella contaminava principis purmein scientifics cun ideas filosoficas che vevan en sesez de far nuot cun las metodos della scrutaziun critica, era della bibla. Enteifer la Baselia catolica eran ils

adherents dil patertgar historic ed evoluziunistic bullai cul plaid «*modernists*». Ual quels che vulevan mo dar dretg de burgheis ella Baselgia allas metodos della scrutaziun critica della bibla e dils dogmas vegnevan suspectai sco discipels dils principis filosofics ch'excludeván il caracter surnatural della revelaziun. La catscha als modernists ei in trest capetel, ch'ha maculau il vestgiu era de prominents Sursilvans. Ella ha en scadin cass bess in vel de purgina sur l'exegesa catolica tochen tier l'enciclica «Divino afflante Spiritu». Era suenter ha ei dau beinenqual notg freida, mo ils emprems onns sissonta ein stai pli migeivels, il concil veva entschiet, las metodos modernas della scrutaziun biblica ein vegnidadas adoptadas è els pli aults dicasteris della Baselgia. Restaus ei il retard en cumparegliaziun cun l'exegesa protestanta ch'ha luvrau senza buccari, e restadas ein nossas difficultads.

Ins perduni quellas reminiscenzas historicas. Mo quei ch'ei «en principi» gia historia vargada, cua savens aunc onns ô sut cozza e sefa valer en fuorma de pregiudezis e de pre-capientschas concernent bibla e fatgs religius. Il schoc antimodernistic sesa aunc profundamein en nossa membra. Leutier vegn ch'igl ei detg cumadeivel de prender il plaid de Diu «sco el ei», senza ballast scientific. Lu san ins capir el sco ins vul sez e disturba buca ses agens pregiudezis. Il (nun-)svilup religius dils davos onns lai sminar pauc bien. Ins crei de dar il pli bia reverenza al «Plaid de Diu» cun prender el sco rapport protocollar, che *di* apparentamein las caussas sco ellas *ein*. Ins crei malgestamein de schar vegnir cheutras tier siu dretg la «tradiziun». Mo la vera tradiziun ha autras dimensiuns. La ductrina tomistica dell'inspiraziun (dil rest ufficialmein quella della Baselgia) ei pli adeguata, sch'ella di che *l'inspiraziun* (che ei il principi dil Plaid de Diu) midi buca ils plaids humans e lur qualitat litterara e ch'ella sclaudi negin aspect della tschontscha humana. L'inspiraziun surnaturala fa ord ina poesia buc in rapport protocollar, ni ord ina legenda ina cronica exacta, ni ord in raquent mendus cun largias ed errurs in raquent perfetg e senza errurs. Quei vuless nossa capientscha obsessiva de verdeivladad bugen haver. Mo evidentamein ei la pratica litterara applicada els screts biblics ed era la pratica ductrinala della Baselgia en quei cass meins malsauna che nossas ideas fixas sur dil «Plaid de Diu».

Da l'auter maun denton ei il basegns de svegliar era tier nus la schientscha de problems vargai e presents. Encunter ils trends, che vulan la cumadeivladad, il «ruaus», ei la *regurdientscha critica historica* ina considerabla contribuziun alla cultura generala ed alla humanisaziun de cardientscha e religiu. Sin quella lingia stattan las stentas della redacziun digl Ischi semestril, ed il lectur astga saver bien grau persunter. El

suandont in pèr temas ord il Pentateuh che seresultan da sia lectura fritgeivlamein critica.

II. Tematicas e situaziuns

1. Genesis 1–11

Il coc dil Pentateuh ei daus cun il tema digl Exodus: la liberaziun ord l'Egipta e la constituziun d'Israel sco pievel de Diu ella ligia al Sinai. Genesis 12–50 raquenta la prehistoria dil pievel d'Israel (ils patriarcs naven d'Abraham tochen Giusep ell'Egipta e la mort de Jacob).

Mo il pli bia de lignar e slignar han ils endisch emprems capetels della Genesis dau (buca mo ils emprems treis, sin ils quals ins ei il bia serestrenschius). Els cumpeglian la tematica denter creaziun, diluvi e tuor de Babel. Quei che fa surstar il pli fetg e fascinescha el medem temps ei in cert aspect fantastic de quels raquens: l'enorma vegliadetgna dils descendents d'Adam, ils misterius fegls divins che s'inamureschan dellas feglias dils carstgauns, la historia dils gigants, las genealogias ed ils raquens della creaziun e dil diluvi eav.

Oz ein ins d'accord che quels capetels ein *buca raquens historics* el senn che nus duessen crer ch'ils «schabetgs» denter creaziun e clamada d'Abraham seigien succedi ni succedi aschia. Capi ei aschia, fuss malcapiu da rudien. Els sepresentan zuar sco lingia de svilup denter Adam ed Abraham, els drovan la categoria dil «temps», p.ex. era el raquent della scaffiziun en sis dis, ed oravontut en las genealogias, mo el medem temps sviluppeschan els maletgs e temas presents tier auters pievels vegls, motivs ch'ins sa buca localisar en in temps, mobein ch'expriman plitost ina *situaziun* generala dil carstgaun, sias temas e sias speranzas.

Per quei caracter tipic de cumbinar elements «historics» (genealogics) cun raquens de caracter «mitologic» plaidan ins cheu de *historia primordiala*, buca el senn de pre-historia (temporala), mobein el senn de raquens situaziunals ed existenzials, ligiai cun la historia d'Israel. Tgei vul quei dir? Lein prender en egl in element suenter l'auter.

a. *Las genealogias*. Ellas s'audan denter las parts onz unfiseivlas della bibla, presentas oravontut ella Genesis. Cheu han ellas lur funcziun particulara: Ellas ligian la «historia primordiala», vul dir las *situaziuns* de tuts carstgauns cun la historia dil salit (la historia dil pievel d'Israel), e ligian la historia particulara d'Israel cun la historia, culs quitaus de tuts.

Ellas portan numnadamein els raquens cun motifs mitologics in element de successiun historica che tonscha dal bab de tuts tochen tier Abraham, il bab dil pievel sogn. Daco quei? La genealogia ei in agen gener litterar, sviluppaus oravontut denter pievels nomads. Ellas espriman la *schientscha historica* d'ina gruppa che vegn tenuta ensemen buca ton dad instituziuns politicas, mobein dals ligioms dil saung. Quei ei il cass tier la gruppa nomada. Siu ligiom ei la parentella e sia schientscha s'exprima ella genealogia. Historia ei historia de famiglias e parentellas. Quei ei il motiv, pertgei che la genealogia era particularme in adattada de purtar els raquens primordials igl element historic, e d'interpretar il ligiom d'Israel culs quitaus da tut ils auters e cun tuts ils temps avon el entras la categoria della genealogia. Per P (Cudisch sacerdotai) exprima la genealogia leutier aunc la benedicziun de Diu sco forza creativa che tonscha ella historia. La genealogia illustrescha la benedicziun: «Carschi e semultiplichei ed emplen la tiara . . .»

L'atgnadad della genealogia denton schai aunc ell'impurtonza ch'il progenitur ni antenat (Stammvater) ha. El representa l'entira parentella. El porta siu num. Il progenitur della sippa «Giuda» ha num «Giuda». El porta era las qualitats della sippa ed agescha en siu stagl. En Gen 1–11 vegn l'entira carstgaunadad tschaffada cun quella categoria e capida a moda nomadica sco gronda sippa ni parentella, e siu antenat ha perquei semplamein il num «carstgaun» (hebraic: Adam). Igl Jahvist metta perquei all'entschatta mo *in progenitur*, ferton che P presuppona senz'auter che Dieus hagi scaffiu all'entschatta plirs carstgauns. Cun la categoria «genealogia» savein nus era capir meglier la funcziun dil puccau ded Adam. Igl Jahvist constatescha la schliatadad della sippa «carstgaun» ed «explichescha» quella cun las qualitats negativas e de siu progenitur. (Agl ur astgein nus constatar che P enonuscha buca il «puccau original». Cun siu capetel sur della scaffiziun porscha el in maletg senz'auter positiv dil scaffiment. «Igl ei bien, igl ei fetg bien . . .» Dal pugn de vesta teologic anora ei secapescha mo il Pentateuh sco entir «Plaid de Diu». Ed ei fuss bien d'empruar de capir tgei funcziun sociala e teologica la redacziun *finala* dil Pentateuh ha giu per la cuminonza, pertgei ch'ella ha preferiu in text gruvi e repetitiv a texts esteticamein pli plascheivels sco quei ch'ins suppona che J e P persuls fussien stai.)

b. Ils raquens primordials (elements mitologics) savein nus buca tractar en detagl. Il carstgaun de tuts ils temps ei s'occupaus pli u meins culs temps primordials, cugl origin dellas caussas, de lur mund e dil mund. Adina eis el sedumandaus danunder ch'el e «tut quei» vegni. Dapertut sesenta el periclitaus da catastrofas, limita us en sia existencia da mals e

mort, dalla pusseivladad de sbagliar, de daventar culponts e curdar en miseria. E dapertut ha el empruau d'exprimer sias temas e speronzas, ligiond siu present malguess agl origin primordial e divin. Las caussas necessarias per viver, la zappa, il graun eav., tut quei survegneva sia historia d'origin sacral, e la finala igl entir mund. E quella «historia» deva segirezia. Era lu cu ella plaida de catastrofas (dil diluvi) ni de mazzaments e cuolpa (Cain ed Abel) deva la «savida» digl origin dils mals la pusseivladad de dumignar els. Vegneva la historia digl origin raquintada tier specialas occasiuns, all'entschatta digl onn p.ex., en in context cultic, lu plaidan ins d'in *mitos*. Ei pudeva era capitar che raquens mitologics vegnevan sligiai da lur context cultic e survevan tier las pli maldadas caschuns, p.ex. sco mied encunter mal ils dents, sc'ina sort «eni cape-ni . . .» La nova interpretaziun dils mitus digl origin vesa en quels buca ton in'expressiun d'in patratg, mobein d'in interess vital. Il mitos giustifichescha e legitimescha il mund e la societad. Il mitos garantescha la stabilitad digl univers e l'esistenza. La recitaziun dil mitos digl origin dil carstgaun segirescha la cuntinuaziun ed integritad della veta humana. Ins recitava p.ex. il mitos della «creaziun» avon il letg d'in malsaun, per ligiar quel cun las fontaunas aunc nunsmnuidas della veta.

Il temas de quellas historias «digl origin» ein limitai, malgrad il diember enorm de tals raquens: creaziun, diluvi, origin dil mal, confusiun dils lungatgs e spatitschada dils pievels. Raquens che vegnan avon en tut las culturas. Leutier singuls motivs, p.ex. la scaffiziun dil carstgaun ord arschella, medemamein duvraus dapertut.

Il Jahvist ed il Cudisch Sacerdotal (P) han priu si quels raquens en lur ovra teologica dell'elecziun d'Israel. Tgei vul quei dir? Cun ligiar ils raquens digl origin cun la historia dell'elecziun de lur pievel acceptan ei, per dir ei simplificond, lur verdads, lur quitaus, condividan las temas e speronzas che s'expriman en ils raquens mitics.

Quei ch'ei denton niev e particular fa ora la substanza dell'annunziaziun biblica de cardientscha ei che quels raquens vegnan inseri enteifer la gronda nuviala che *Dieus* ha creau il mund e che sia ovra della creaziun ei buna, ch'il mund ei – sco ovra de Diu – digns de confidanza e buca smanatschonts per il carstgaun. Cun raquintar danovamein ed en questa glisch las «historias» digl origin condividas cun tschels pievels e cun tuts dat la cardientscha biblica denton era *sia* risposta allas preoccupaziuns, als quitaus ed allas temas humanas che s'expriman els mitos. Il mitos piarda sia tempra sco emprova mo humana, quasi mecanica (entras la recitaziun) de dar damogn al mund malign ed als dieus ch'empleinan el. Il mitos piarda sia tempra de raquent che referescha igl

origin dellas caussas e divinitads senza distinguer quellas da tschellas. Ils raquens digl origin calan ded esser mitologias che tradeschan la tema dals dieus e daventan expressiun della cardientscha e fidonza en Diu.

2. *Allianza e Lescha*

La noziun «allianza» (ligia) ei centrala el Veder Testament. Ella ei ida vi el Niev Testament e recuora dumengia per dumengia ella liturgia: «Quei ei miu saung della nova e perpetna ligia . . .» La bibla sezza ha en sias duas grondas partiziuns surpriu il num «testament» che stat per «allianza». Quei vul dir: La bibla sepresenta sco document d'allianza denter Diu e carstgaun.

Igl ei clar ch'ina noziun che vegn duront melli onns adina puspei reprida els cudischs della bibla, s'enrihescha e mida muntada, cunzun sch'ella vegn appliccada en in niev context teologic (el Niev Testament per exempel). E sch'ella vegn duvrada aunc inaga duamelli onns po ella piarder sias conturas, e nus essan el prighel de dir cun «allianza» tut e nuot.

Cheu pia dein nus in'egliada mo sin ina muntada, sco ella recuora (sper autras) el Pentateuh. Decisiva ei *l'allianza al Sinai*. J e P han denton projectau quella categoria anavos ella historia ed interpretau auters fenomens religios cun «allianza». Per exempel: Jahve fa ina allianza cun Abraham. Era la historia primordiala vegn interpretada en quella glisch: Dieus ha tschentau il carstgaun (Adam) el paradis sco quei ch'el ha tschentau il pievel ella tiara della empermischun. Quei ei il fretg della allianza de Diu cul carstgaun, resp. cul pievel. Vid igl exempel ded Adam sa il pievel veser tgei che schabegia, sch'el tegn buca en las cundiziuns dell'allianza (camonds e scamonds).

La noziun «allianza» ei in exempel co categorias teologicas d'emprema classa, ch'ins quintava denter ils beins ils pli originals d'Israel e consequentamein sco pura revelaziun, ein en ver Paid ragischadas el patertgar ed ella pratica politica dil temps e digl ambient.

Facticamein ei la categoria «allianza» ragischada egl ambient politic hetitic. Ils Hetits eran da casa ell'Asia Minura e dominavan ella secunda mesadad dil secund millenni avon Cristus vastas parts dil proxim Orient. Ils retgs magiurs hetits concedevan contracts a retgs minurs che fuvan lur vasals. Il retg magiur empermetteva schurmetg, il vasal acceptava las cundiziuns politicas de seligiar exclusivamein al retg magiur, vul dir d'acceptar sia politica. Quei vegneva fixau en in formular ni document de contract tenor il suandont schema: 1.) Il retg magiur sepresenta cun num

e tetels. 2.) Prolog historic: Enumeraziun dils fatgs dil retg magiur en favur dil vasal. Fatgs che legitimeschan las pretensiuns viers il vasal. 3.) Cundiziuns de contract ch'il retg minur e vasal sto ademplir. 4.) Invocaziun dils dieus ded omisduas parts sco garants, cun empermischun de benedicziun, respectiv smanatscha de smaledicziun. Ins vesa che quei document d'allianza ha character politic e giuridic.

Israel ha concepiu siu ligiom cun Jahve tenor quei schema, transponend la categoria giuridica-politica d'allianza el camp religius. Buca la categoria sco tala ei product genuin d'Israel, mobein la transposiziun de quella sin camp religius cun la nova concepziun de Diu che quei cumportava. Tut quei stat alla basa della religiun israelitica e de sias instituziuns religiusas. Wellhausen veva aunc cartiu che la noziun «allianza» seigi ina caussa fetg tardiva el svilup della regiun d'Israel. Forsa ha ina certa idea dell'«evoluziun» (che pudeva esser zatgei sc'in pregiudezi filosofic) produciu quella opiniun. Nus alleghein quei mo per far attents il pazient lectur con fetg ch'ins sto distinguer denter metoda critica e presupposiziuns filosoficas, e ch'ins astga buca refusar tschella cun quella.

Ils exempels havein nus oravontut el cudisch Exodus. Nus translatein ils dus passadis ils pli eloquents indicond cun ina cefra en parentesa il respectiv punct de sura allegau schema. Igl emprem passadi serefere-scha all'empermischun della ligia: «Cu Moses ei ius si tier Diu, ha Jahve clamau giu dal cuolm: Aschia plaida alla casa de Jacob ed annunzia als fegls d'Israel. Vus haveis viu tgei ch'jeu hiel fatg culs Egipzians, co jeu hai purtau vus sin alas ded evla e menau vus neu cheu tier mei (= 2). Sche vus tedleis sin mei e steis fideivels a mia allianza (= 3), dueis vus esser miu possess particular denter tut ils pievels, pertgei a mi s'auda l'entira tiara. Vus dueis esser in reginavel de sacerdots ed in pievel sogn (= 4)» (Ex 19, 4–6).

Cu la ligia vegn serrada per propri sedi ei: «Jeu sun Jahve, tiu Diu (= 1) che ha menau tei ord l'Egipta, la casa de sclaveria (= 2). Ti dueis buca haver auters dieus sper mei . . . (= 3)» (Ex 20, 2 ss). Ei suondan ils schinumnai diesch condaments che stattan cheu en lur ver context teologic, quel dell'allianza.

Lein denton aunc dar in'egliada sin las particularitads della ligia. Nus havein in cert pregiudezi encunter categorias giuridicas ella religiun. Lur maldiever ella morala catolica astga denton buca impedir nus de veser en quei connex lur avantatgs. Duas caussas ein de notificar oravontut: Malgrad siu character giuridic della categoria «allianza» stat il carstgaun buca alla pari avon Diu, el sa buca far pretensiuns ni insister sin ses merets (malcapientschas tipicamein legalisticas della relaziun Diu – car-

stgaun). Il retg magiur (= Diu) conceda il contract d'allianza a siu vasal (= Israel). L'iniziativa parta dal retg magiur. Il vasal ei il retschevent. Il caracter de grazia dell'allianza cun Diu ei senz'alter salvus en quella concepziun. E secundo: La categoria giuridica deva ad Israel la pusseivladad de concepir la relaziun cun Diu da persuna a persuna, de concepir Diu ordeifer il ciclus della natira, d'ina natira divinizada sco quei era el cass els mitus purils de fritgeivladad. Dieus ei buca la natira, e la natira ei buca divina sco las culturas agricolas de Canaan e contuorn cartevan. Mo aschia eis ei pusseivel de veser enten el il patrun dil cosmos e della historia, quel che stat sur omisdus. Aschia exprima Israel cun la categoria empristada sia *atgna* cardientscha.

Mintga expressiun humana ch'ei significonta ha ses cunfins. Quei ch'ha muntada universal e vegn duvrau dapertut ei buca significont. Quei vala era per l'allianza. Ual perquei ch'ella ei daventada empau in topos biblic universal, lein nus far attents sin ses cunfins e dar ad ella sia *atgna* significontadad.

In dils cunfins ils pli eclatants schai el punct 4 dil formular dell'allianza. Tgei schabegia, sche Israel stat buca fideivels a Diu? La concepziun giuridica dell'allianza prevedeva normalmein buca in'otra sligiazion dil problem che de metter en funcziun il mecanissem de peina e turzetg. Zuar deva ei la pusseivladad de renovar la ligia e quella pusseivladad pareva de far part dell'instituziun d'allianza senza, denton certs exegets (oravontut N. Lohfink) manegian tuttina che la categoria originala d'allianza hagi buca spazi sufficient per *grazia e perdun* en cass de malfideivladad, demai ch'il mecanissem de peina e turzetg introduceva la *fin* senza dell'allianza. Cun auters plaid: Ella pudeva tuttina buca tschaffar tut ils aspects della teologia israelitica della relaziun de Diu cun siu pievel. Lohfink insista forsa stagn fetg sin quels cunfins per metter en evidenza ils novs aspects della teologia dell'allianza, oravontut el Deuteronomium. Aspects che resorteschan sco el di dalla critica d'Israel alla noziun della veglia allianza.

Ella perspectiva dil *Deuteronomium* vegn oravontut punct 2 dil sura allegau schema completaus e curregius. Il prolog historic ha survegniu in niev cuntegn: Ils eveniments al Sinai inclusiv la legislaziun (diesch condaments e tut las ulteriuras ordinaziuns) ein sezs daventai ils fatgs historics decisivs della ligia che obligheschan Israel alla fideivladad. Quels eveniments vegnan perquei mess particularmein en evidenza entras la vegnida de Jahve el fiug ed el tun il mument della fundaziun della ligia.

Partenent las cundiziuns (punct 3) dell'allianza porta Dt ina impurtonta precisaziun. Tenor il vegl schema pudeva Israel crer ch'il *beinesser* procuraus da Jahve (la tiara, victoria sur digl inimitg, fritgeivladad) seigi zatgei dil qual el hagi siu bien dretg suenter haver ademplier il condaments dell'allianza (Dt 9,1–6). La realitad ei denton che Israel ha rut l'allianza strusch che quella fuv fundada. Sche Dieus dat beinesser a siu pievel, aschia concluda il Deuteronomium, lu buca perquei che quel vess in dretg leutier, mobein pervia dellas *empermischuns* de Diu fatgas ad Abraham. Quei ei la nova motivaziun e cundiziun che modifichescha il schema della ligia. L'allianza al Sinai vegn relativada. Sch'ei dat pasch e beinesser vinavon, lu buca pervia dil beinfuncziunar della ligia, mobein pervia de raschuns che schaian sulettamein ell'iniziativa de Jahve che viva era cu l'allianza ei morta. E cun el vivan las *empermischuns*.

Igl exil signescha la fin della veglia allianza. Sigl exil e sia experientscha mira Dt 4,25–31. Libramein: «Duesses ti, Israel, daventar malfideivels (e quei vegn a succeder), lu vegns ti puspei scatschus dalla tiara ch'jeu hai dau a ti e spatitschus denter ils pievels e leu vegns ti a survir als idols». Quei ei la fin dell'allianza. Il niev agir de Diu vegn buca pli referius al contract serraus sil Sinai, mobein ad enzatgei auter: Israel enquera puspei siu Diu, e quel selai anflar. «Pertgei Jahve, tiu Diu, ei in Diu misericordeivel . . . ed emblida buca la ligia serrada culs babuns» (Maniai ein ils patriarcs, buca la generaziun dil Sinai!). Quella ligia ha in auter principi: La carezia (Dt 4,37).

Quei tema vegn sviluppaus dals profets (Osea e Jeremias) en polemica cun la veglia ligia. Tier Jeremia legin nus il bellezia text che oppona ina *nova allianza* a quella serrada al Sinai: «Jeu vegn a far cun la casa d'Israel ina nova ligia, buca sco la ligia ch'jeu hai serrau culs antenats cu jeu hai menau els ord l'Egipta . . . Jeu vegn a scriver mia lescha en lur cor, ed jeu vegn ad esser lur Diu ed els miu pievel» (Jer 31,31–33). Quei arva dimensiuns che van lunsch sur il Pentateuh ora e secumpleinan pér el Niev Testament. –

Auters cavazzins, p.ex. «lescha», «num de Diu (Jahve)», «schema Israel» (= Teidla Israel) ed auters stuein nus schar d'ina vart per motivs de spazi.